TENTAMEN GRONDSLAGEN VAN DE WISKUNDE A

17 DECEMBER 2024, 09:30–12:30

Dit tentamen bevat 5 opgaven; zie ook de ommezijde.[1]

Gebruik voor iedere opgave een apart blad, met voor- en achternaam.

Alle opgaven tellen even zwaar (10 punten); je cijfer is het totaal aantal punten, gedeeld door 5. Als een opgave uit meerdere onderdelen bestaat, staat bij elke deelopgave hoeveel van de 10 punten dat deel waard is.

Advies: maak eerst die opgaven, die je kunt; en ga dan nadenken over de rest. Succes!

If you prefer to write your answers in English, that is fine.

Opgave 1 (nieuw blad!) Zij X de verzameling van functies $\mathbb{N} \to \mathbb{N}$. Definieer op X de equivalentierelatie $\sim$ door:

$$f \sim g \quad \overset{\text{def}}{\iff} \quad \{n \in \mathbb{N} \mid f(n) \neq g(n)\} \text{ is eindig}$$

(Je hoeft niet aan te tonen dat dit een equivalentierelatie is.) We beschouwen nu de verzameling $X/{\sim}$ van equivalentieklassen. Is deze verzameling aftelbaar of overaftelbaar?

Antwoord. Deze verzameling is overaftelbaar. Stel dat $\alpha\colon \mathbb{N} \to X/{\sim}$ een aftelling is. Zij f een lift $\mathbb{N} \to X$ (mbv keuzeaxioma). We noteren $f_i = f(i)$. Definieer nu de functie

$$\begin{aligned} g\colon \mathbb{N} &\to \mathbb{N} \\ n &\mapsto 1 + \max_{0 \leq i \leq n} f_i(n) \end{aligned}$$

Dan geldt voor iedere $i \in \mathbb{N}$:

$$\{j \in \mathbb{N} \mid j \geq i\} \subseteq \{n \in \mathbb{N} \mid f_i(n) \neq g(n)\}$$

Dus deze verzameling is oneindig, en daarom geldt $\not(f_i \sim g)$ voor alle i. Dus is α geen aftelling, en daarmee is $X/{\sim}$ overaftelbaar. □

Opgave 2 (nieuw blad!) In deze opgave is een *graaf* een verzameling X met een relatie $R \subseteq X \times X$. Als $x, y \in X$, dan is een *pad* een rijtje

$$(x = x_0, \ldots, x_n = y)$$

met $n \geq 0$, zodat voor iedere $i < n$ geldt $(x_i, x_{i+1}) \in R$ of $(x_{i+1}, x_i) \in R$. Een graaf (X, R) is *samenhangend* als voor alle $x, y \in X$ er een pad is van x naar y. Een graaf is een *boom* als tussen ieder tweetal $x, y \in X$ precies één pad bestaat. (Merk op dat (x) een pad is van x naar x.) Een *deelgraaf* van (X, R) is een paar (X', R') met $X' \subseteq X$ en $R' \subseteq R$. Een deelgraaf (X', R') van (X, R) is een *opspannende boom* als $X' = X$ en (X', R') een boom is.

Laat zien dat elke samenhangende graaf een opspannende boom heeft. (Hint: gebruik het Lemma van Zorn.)

Antwoord. Zij (X, R) een samenhangende graaf. Dan is de verzameling

$$\{(X', R') \mid (X', R') \text{ is een boom, en deelgraaf van } (X, R)\}$$

[1]Zie ommezijde / please turn page

op natuurlijke wijze geordend door inclusie.

We willen Zorn toepassen. Zij (X_i, R_i) een keten in deze verzameling. Dan is $(X', R') = (\bigcup_i X_i, \bigcup_i R_i)$ een bovengrens.

- Dit is duidelijk een deelgraaf.
- Dit is een boom. Stel namelijk dat er $x, y \in \bigcup_i X_i$ bestaan zodat er twee verschillende paden van x naar y in (X', R') bestaan. Deze paden hebben eindig veel componenten. Dus bestaat er een (X_i, R_i) die al deze componenten bevat. Dat kan niet, omdat alle elementen in de keten bomen zijn.
- Het is ook duidelijk een bovengrens.

Wegens Zorn heeft bovenstaande verzameling dus een maximaal element. Dit maximale element (X_0, R_0) is een opspannende boom. Zo niet, dan bestaat er een $x \in X$ zodat $x' \notin X_0$. Als $X_0 = \varnothing$, dan is $(\{x\}, \{(x, x)\}$ een grotere boom, tegenspraak. Als $X_0 \neq \varnothing$, dan bestaat er een $y \in X_0$. Omdat (X, R) een samenhangende graaf is, bestaat er een pad

$$(x = x_0, x_1, \dots, x_k = y)$$

in (X, R). Zij nu $i \leq k$ zo groot mogelijk met de eigenschap dat $x_i \notin X_0$. Neem zvva aan dat $(x_i, x_{i+1}) \in R$. (Het geval $(x_{i+1}, x_i) \in R$ is volstrekt analoog.)

Dan is $(X_0 \cup \{x_i\}, R_0 \cup \{(x_i, x_{i+1})\}$ een grotere deelgraaf, die ook een boom is. Het toevoegen van 1 zijde, naar een nieuw punt, kan niet meerdere verschillende paden introduceren. Dus uit maximaliteit volgt $X_0 = X$, en daarmee is (X_0, R_0) een opspannende boom. $\square$

Opgave 3 (nieuw blad!) Laat X en Y wel-geordende verzamelingen zijn. Een functie $f\colon X \to Y$ is *dalend* als voor alle $x, x' \in X$ de volgende implicatie geldt: $x \leq x' \implies f(x) \geq f(x')$.
(Hint: onderdeel (c) is onafhankelijk van onderdeel (a) en (b).)

(a) (2 punten) Laat zien dat iedere dalende functie $\mathbb{N} \to X$ eindig beeld heeft.
(b) (3 punten) Laat zien dat iedere dalende functie $X \to Y$ eindig beeld heeft.
(c) (5 punten) Zij X een verzameling. Toon aan dat er een wel-geordende verzameling Y bestaat zodanig dat

$$|X| \leq |\{y \in Y \mid y \text{ is een limietpunt van } Y\}|$$

Antwoord.

(a) Zij $f\colon \mathbb{N} \to X$ een dalende functie, en zij B het beeld van f. Dan heeft B een kleinste element, zeg x. Zij $n \in \mathbb{N}$ een element van het inverse beeld $f^{-1}(x)$. Dan geldt voor alle $m \geq n$ dat $f(m) \leq f(n) = x$. Omdat x het kleinste element van B is, en $f(m) \in B$, volgt $f(m) = x$. Dus B is het beeld van de eindige verzameling $\{i \in \mathbb{N} \mid i \leq n\}$, en daarmee is B eindig. $\square$

(b) Zij $f\colon X \to Y$ een dalende functie, en zij B het beeld van f. Stel dat B oneindig is. Definieer dan recursief

$$\begin{aligned} \iota\colon \mathbb{N} &\to B \\ 0 &\mapsto \min(B) \\ n+1 &\mapsto \min(B - \iota(\{0, \dots, n\})) \end{aligned}$$

Deze functie is wel-gedefinieerd en injectief, omdat is aangenomen dat B oneindig is. Merk op dat ι een stijgende functie is.

Definieer vervolgens

$$\begin{aligned} g\colon \mathbb{N} &\to X \\ n &\mapsto \min(f^{-1}(\iota(n))) \end{aligned}$$

Merk op dat g injectief is. Ook is g dalend, omdat f een dalende functie is. Uit deel (a) volgt dat g een eindig beeld heeft. Tegenspraak. Dus is B eindig. $\square$

(c) Rust X uit met een wel-ordening door middel van de wel-ordeningstelling. Beschouw vervolgens $Y = X \times \mathbb{N}$ met de ordening

$$(x_1, n_1) \leq (x_2, n_2) \quad \text{als} \quad x_1 < x_2 \quad \text{of} \quad (x_1 = x_2 \wedge n_1 \leq n_2).$$

Dit is een wel-ordening: als S een niet-lege deelverzameling is van Y, beschouw dan x_0 het kleinste element van $\{x \mid \exists n, (x, n) \in S\}$ en vervolgens n_0 het kleinste element van $\{n \mid (x_0, n) \in S\}$. Per constructie is (x_0, n_0) een element van S. Het is ook het kleinste element: als $(x, n) \in S$, dan geldt $x \geq x_0$; en als $x = x_0$, dan geldt $n \geq n_0$.

De opvolger van een element (x, n) is het element $(x, n+1)$; en dus is het element $(x, 0)$ een limietpunt, voor alle $x \in X$. Daarom is $X \to Y, x \mapsto (x, 0)$ een injectie van X in de limietpunten van Y, hetgeen de gewenste ongelijkheid oplevert. $\square$

Opgave 4 (nieuw blad!) Zij L de taal $(0, 1, +, \cdot, <)$ van geordende ringen. We beschouwen $\mathbb{R}$ op natuurlijke wijze als L-structuur. Ter herinnering: een verzameling $X \subseteq \mathbb{R}^n$ is *defineerbaar* als er een L-formule $\phi(v_1, \ldots, v_n)$ bestaat zodat

$$X = \{(x_1, \ldots, x_n) \mid \mathbb{R} \models \phi(x_1, \ldots, x_n)\}.$$

Een getal $x \in \mathbb{R}$ is een *periode* als het te schrijven is als verschil $\mathrm{vol}(X) - \mathrm{vol}(Y)$ van volumes van L-definieerbare verzamelingen X en Y. Voorbeelden:

- een positief geheel getal n is een periode, want het is het volume van $X = \{x \mid 0 \leq x \wedge x \leq n\}$.
- $\ln(2)$ is een periode, want het is het volume van $X \subseteq \mathbb{R}^2$ gegeven door

$$X = \{(x, y) \mid 1 \leq x \wedge x \leq 2 \wedge 0 \leq y \wedge x \cdot y \leq 1\}.$$

Het volume (i.e. oppervlakte) van X wordt berekend door de integraal $\int_1^2 \frac{\mathrm{d}\,x}{x} = \ln(2)$. Zie ook de afbeelding hieronder.

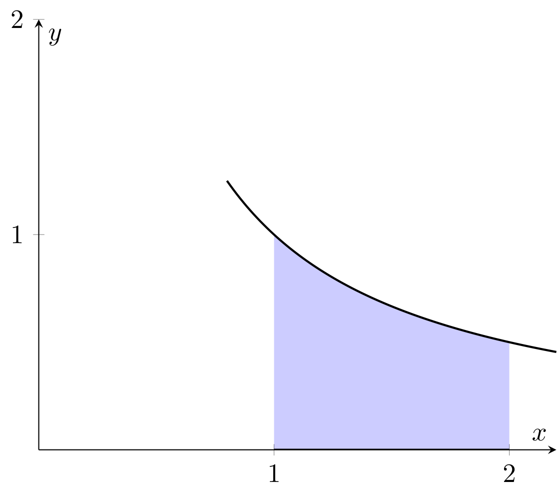

Resultaten uit de integraalrekening mogen gebruikt worden zonder bewijs of verwijzing.

(a) (2 punten) Toon aan dat $-\sqrt{2}$ een periode is. (Denk aan het minteken! Volumes zijn positief.)
(b) (2 punten) Toon aan dat π een periode is.
(c) (3 punten) Zij $f \in \mathbb{Z}[X]$ een polynoom met precies 3 verschillende nulpunten $\alpha < \beta < \gamma$ in $\mathbb{R}$. Laat zien dat $\{\beta\} \subseteq \mathbb{R}$ een L-definieerbare verzameling is, en concludeer dat β een periode is.
(d) (3 punten) Bestaan er $x \in \mathbb{R}$ die geen periode zijn?

Antwoord.

(a) De verzameling $\{0\} \subseteq \mathbb{R}$ heeft volume 0. De verzameling $\{x \in \mathbb{R} \mid 0 \leq x \wedge x^2 \leq 2\}$ heeft volume $\sqrt{2}$. Het verschil van deze twee volumes is $-\sqrt{2}$, en dus is $-\sqrt{2}$ een periode. $\square$

(b) De verzameling $\{(x,y) \mid x^2 + y^2 \leq 1\}$ is een schijf met straal 1, en heeft dus oppervlakte (volume) $\pi \cdot 1^2 = \pi$. Dus π is een periode. $\square$

(c) Schrijf het polynoom f als $a_n X^n + \ldots + a_1 X + a_0$, met $a_i \in \mathbb{Z}$. Schrijf $\phi(x)$ voor de L-formule $a_n \cdot x^n + \ldots a_1 \cdot x + a_0 = 0$, waarbij de a_i en $(\_)^n$ de gebruikelijke afkortingen zijn voor herhaald optellen/vermenigvuldigen. Definieer vervolgens de L-formule

$$\psi(y) = \phi(y) \wedge \exists x \exists z (x < y \wedge y < z \wedge \phi(x) \wedge \phi(z).$$

Dan is $\{y \in \mathbb{R} \mid \psi(y)\}$ per constructie een definieerbare verzameling, en gelijk aan $\{\beta\}$.

Als $\beta \geq 0$, dan volstaat het om te laten zien dat het interval $(0, \beta)$ volume β heeft. Als daarentegen $\beta \leq 0$, dan volstaat het om te laten zien dat het interval $(\beta, 0)$ volume $-\beta$ heeft. We behandelen het eerste geval; het tweede is analoog. Inderdaad geldt de gelijkheid

$$(0, \beta) = \{x \in \mathbb{R} \mid 0 \leq x \wedge \exists \beta (\psi(\beta) \wedge x \leq \beta)\}.$$

Dus is β een periode. $\square$

(d) De taal L is eindig. Dus zijn er aftelbaar veel L-formules, en dus aftelbaar veel definieerbare verzamelingen. Dus zijn er ook aftelbaar veel perioden. $\square$

Opgave 5 (nieuw blad!) Voor de definitie van samenhangende grafen, zie opgave 2. Bewijs met behulp van de Compactheidsstelling dat er geen theorie in de taal $\{R\}$ (met 1 relatiesymbool) is die precies de *samenhangende grafen* definieert.

Antwoord. Stel dat T een theorie in de taal $\{R\}$ is, die precies de samenhangende grafen definieert.

Zij L de taal (c_1, c_2, R) met twee constanten c_1 en c_2 en relatiesymbool R. Definieer de volgende L-formules

$$\phi_0 \stackrel{\text{def}}{=} (c_0 = c_1), \qquad \phi_1 \stackrel{\text{def}}{=} (c_0 R c_1 \vee c_1 R c_0),$$

en voor $n \in \mathbb{N}$

$$\phi_{n+2} \stackrel{\text{def}}{=} (\exists x_1 \exists x_2 \ldots \exists x_{n+1} (c_0 R x_1 \vee x_1 R c_0) \wedge (x_1 R x_2 \vee x_2 R x_1) \wedge \ldots \wedge (x_{n+1} R c_1 \vee c_1 R x_{n+1}))$$

Beschouw nu de theorie T' gegeven door $T \cup \{\neg\phi_n\}_{n \in \mathbb{N}}$. Dan is T' inconsistent. Want stel dat M een model is van T', dan is M ook een model van $T \subseteq T'$, en dus een samenhangende graaf. Maar $M \models \neg\phi_n$ betekent dat er geen pad van lengte n bestaat tussen c_0^M en c_1^M. Dus T' heeft inderdaad geen modellen.

Uit de Compactheidsstelling volgt dat er een inconsistente eindige deeltheorie $T'' \subseteq T'$ bestaat. Zij n het grootste getal zodat $\neg\phi_n \in T''$. Dan is een lineaire graaf met $n+1$ knopen een model van T''. Dus T'' is consistent, tegenspraak. Conclusie: de theorie T bestaat niet. $\square$